

ALEXANDRA KOLLONTAJOVÁ
(1872 – 1952)

Socialistická teoretička zrovnoprávnenia žien a tvrdá zástankyňa sexuálnych vzťahov oslobodených od akýchkoľvek ekonomických úvah. Po Veľkej októbrovej revolúcii sa Kollontajová stala ľudovou komisárkou pre sociálne záležitosti a pomáhala zakladať Ženotdel (Ženskú sekciu). Dohliadala na širokú škálu právnych reforiem a verejných politík, ktoré pomohli pracujúcim ženám nadobudnúť slobodu a vytvorili základ novej komunistickej sexuálnej morálky. Rusi však na jej predstavu emancipácie neboli pripravení, preto ju vyslali do Nórska, kde pôsobila ako prvá ruská veľvyslankyňa (a ako iba tretia žena vo funkcii veľvyslankyne na svete).

(Majetok Kongresovej knižnice Spojených štátov amerických)

KAPITALIZMUS V POSTELI: O SEXE (ČASŤ PRVÁ)

Môj najlepší kamarát z vysokej, volajme ho Ken, mal titul z ekonómie a prišiel o život 11. septembra 2001 v Severnej veži Svetového obchodného centra. Počas nášho tridsaťročného priateľstva sme absolvovali plno medzimestských telefonátov a lietali sme cez kontinenty a oceány, aby sme sa stretli osobne, keď nám telefonáty nestačili. Po jeho rozvode sme sa stretli v Hongkongu; vypočula som ho, keď vzlykal nad vodkou s martini v bare Rick's Café. Fotil moju svadbu v roku 1998, a keď som bola v roku 2001 v siedmom mesiaci tehotenstva, priletel na Sviatok práce – prvý septembrový pondelok – do Berkeley, aby mi pohladkal brucho. Kým som porodila, zomrel.

Ken sa narodil a vyrastal mimo Spojených štátov, žil americký sen, začínal na Wall Street v roku 1989 a obchodovaním so zahraničnými menami sa dostal do spoločnosti milionárov. Pred manželstvom si užíval úspešný milostný život bohatého slobodného Newyorčana. Raz sme si na stretnutí pri gíne v Oaklande vymieňali názory na to, ako by mal vyzerat' zdravý romantický vzťah. Dodnes mám ten kus papiera, na ktorý Ken napísal: „Kristy tvrdí: fyzický, emocionálny, intelektuálny, duchovný. Ja tvrdím: pekné nohy s peknými členkami, smutné oči, pekne tvarované prsia 75C a nejaký ten mozog.“ Snažila som sa argumentovať, že medzi ľuďmi existujú štyri druhy väzieb a že najlepšie romantické vzťahy sú tie, v ktorých ste s tým druhým človekom prepojení vo všetkých štyroch väzbách, no Ken trval na tom, že má rád pekné ženy, ktoré nie sú ani veľmi múdre, no ani hlúpe. „Zbožňujem barbie!“ napísal. No keď ho jeho manželka-zlatokopka odkopla hneď, ako obaja získali zelenú kartu, a potom ho obrala o obrovské jednorazové výživné, začal pochybovať o svojom vkuse na ženy.

„Nikdy som nechcel chodiť so zamestnanými ženami,“ povedal mi do telefónu, keď ho už rozvod prestával bolieť a mal pocit, že môže opäť začať randiť. „V ich živote sa toho deje príliš veľa a nemôžu byť pri tebe, keď ich potrebuješ. Raz som išiel von s právničkou a nehovorila o ničom inom len o svojich prípadoch.“

„Ty zase hovoríš o svojej práci,“ povedala som.

„Viem,“ povedal, „a chcem, aby ma moja priateľka počúvala.“ Potom sa na Ken na druhej strane telefónu nadýchol. „Ale vieš, asi by som mal viac randiť s múdrymi ženami. Zo zlatokopiek som unavený.“

„Skutočne?“ spýtala som sa. „To sa na teba nepodobá.“

Pokračoval a popísal mi svoje nedávne zjavenie. Ako som už tušila, vysvetlil mi, že sa inteligentným a nezávislým ženám vyhýbal, pretože sa s nimi cítil menej mužným a mal pocit, že vzťah nemá pod kontrolou. No jeden z jeho kolegov sa nedávno oženil s „neskutočne sexy“ podnikovou právničkou. Keď sa Ken na svadobnej hostine po viac ako piatich pohároch vína pozeral, ako tancujú, uvedomil si, že jeho kolega je vlastne mužnejší, pretože sa necíti byť ohrozený úspešnou ženou. „Zamysli sa nad tým,“ povedal mi Ken. „Je ľahké zbaliť sexy baby, ak ich chceš. Ale je ťažšie zbaliť sexy a bystré dievča, ktoré si na seba vie zarobiť. A ak má svoje vlastné peniaze, vieš, že jej nejde o tie tvoje.“

Vzdychol si. „Myslím, že tí dvaja sa naozaj milujú.“

Ken si prítťaživosť a lásku vždy spájal s peniazmi a mocou. Na upútanie žien využíval svoje bohatstvo a užíval si rolu alfa samca. Ken však zistil (dost neskoro vo svojom krátkom živote), že v rovnostárskejších vzťahoch je menej príležitostí na emocionálne ľsti a horkosť medzi partnermi. Ken svoju exmanželku zbožňoval a predpokladal, že jeho city úprimne opätuje. Určite ho o tom presvedčila, pretože mu počas ich krátkeho manželstva prenechala všetku moc. Keď ho opustila kvôli inému, Ken chcel vedieť, či ho vôbec niekedy milovala alebo ho len využila na to, aby sa dostala do Spojených štátov. Najviac ho však trápilo, že nepostrehol rozdiel; rolu pozornej a milujúcej manželky hrala až do momentu, keď podala žiadosť o rozvod. Nikdy o jej autentickosti nepochyboval a obával sa, že v ďalšom vzťahu zopakuje rovnakú chybu. Nanešťastie tú šancu už nikdy nedo-

stal; keď sa zrútilo Svetové obchodné centrum, mal len 35 rokov.

Keďže Ken študoval na vysokej škole ekonómiu a bol plnokrvný kapitalista, viem, že by sa mu páčila výskumná práca publikovaná tri roky po jeho smrti. Podľa kontroverzného článku z roku 2004 pod názvom *Sexual Economics: Sex as Female Resource for Social Exchange in Heterosexual Relations* (Ekonomika sexuality: Sex ako ženský zdroj sociálnej výmeny v heterosexuálnych vzťahoch) si muži kupujú sex od žien za peňažné alebo nepeňažné zdroje a láska a romantika sú len kognitívne závoje zakrývajúce transakčnú povahu našich osobných vzťahov. Vo svojom článku využili Roy Baumeister a Kathleen Vohsová odvážny teoretický krok a na štúdium ľudskej sexuality aplikovali odbor ekonómie. Ich pohľad vyvolal medzi psychológmi vášnivú diskusiu o „prirodzenom“ správaní mužov a žien pri dvorení.¹

Podľa ekonomickej teórie sexuality alebo teórie sexuálnej výmeny možno rané štádiá sexuálneho flirtovania a zvädzania medzi mužmi a ženami charakterizovať ako trh, na ktorom ženy predávajú svoju sexualitu a muži ju nakupujú za nesexuálne zdroje. „Ekonomická teória sexuality sa opiera o štandardné základné predpoklady o ekonomických trhoch, akým je napríklad zákon ponuky a dopytu. Keď dopyt prevyšuje ponuku, ceny sú vysoké (a zvyhodňujú predajcov, v tomto prípade ženy). Ak však, naopak, ponuka prevyšuje dopyt, cena je nízka a zvyhodňuje kupujúcich, teda mužov.“ Základnou myš-

lienkou je, že sexualita je tovar kontrolovaný ženami, pretože podľa autora a autorky je sexuálna túžba žien slabšia ako u mužov. Vzhľadom na princíp najmenšieho záujmu a pretože ženy menej podliehajú sexuálnemu nutkaniu, patrí moc v sexuálnych vzťahoch práve im. Od mužov môžu požadovať kompenzáciu, pretože muži chcú tovar (sex) viac ako ženy. Aby udržali vysokú cenu sexu, iné ženy údajne potláčajú sexualitu ostatných predávajúcich. Preto Baumeister a Vohsová tvrdia, že patriarchát nie je zodpovedný za stigmatizáciu prostitútiok. To skôr ženy, ktoré chcú potrestať tie, ktoré predávajú sex príliš lacno a znižujú tak jeho celkovú cenu.²

Autor a autorka nehovoria o sexbiznise, pri ktorom sa sex priamo vymieňa za peniaze (aj keď jeho všeobecný rozmach uvádzajú ako príklad, ktorý podporuje ich teóriu). Za čo si teda muži kupujú sexuálne služby žien? Zástancovia ekonomickej teórie sexuality to vysvetľujú takto:

Za sex možno vymeniť širokú škálu hodnotného tovaru. Ženy môžu výmenou za sex získať lásku, záväzok, rešpekt, pozornosť, ochranu, materiálne výhody, príležitosti, známky zo seminára alebo povýšenie v práci, no aj peniaze. V dejinách civilizácie bolo bežné, že sa muž výmenou za sex – či skôr presnejšie za výhradný prístup k sexualite danej ženy – dlhodobo zaviazal poskytovať tejto žene zdroje (často plody svojej práce). Je irelevantné, či s takými výmenami človek súhlasí alebo ich odsudzuje. Kľúčovým faktom je skôr to, že tieto príležitosti existujú takmer výlučne pre ženy. Muži zvyčajne nemôžu predávať sex za iné výhody.³

Iní psychológovia napadli ekonomickú teóriu sexuality kvôli tomu, že je založená na chybnom predpoklade, že sexuálna túžba žien je slabšia ako u mužov a že

ženy majú „prirodzenú“ túžbu získavať od mužov zdroje výmenou za sex. Feministky tiež poukázali na to, že v ekonomickej teórii sexuality sú hlboko vryté patriarchálne a mizogýnne domnienky, pretože cena sexu sa mení aj s vnímanou príťažlivosťou ženy, ktorá ho ponúka (a ktorá je určovaná kupujúcimi mužmi). Iní zase toto ekonomické myslenie kritizovali za to, že romantiku a vzájomnú náklonnosť redukuje na nepriateľskú súťaž medzi mužmi a ženami, v ktorej sa obe strany snažia o čo najlepší obchod. Hoci sú tieto kritiky dôležité, ekonomická teória sexuality získala mnoho prívržencov, pretože sa zdá byť intuitívnou, a to najmä v individualistickej a materialistickej kultúre Spojených štátov.⁴

Niektorí pravicovo zmýšľajúci Američania túto teóriu vlastne prijali preto, aby mohli ženy viniť z nezdarov našej dnešnej spoločnosti. Virálne animované video konzervatívnej organizácie Austin Institute for the Study of Family and Culture zverejnené na YouTube v roku 2014, ktoré vychádza z práce Baumeistera a Vohsovej, skutočne obviňovalo z klesajúceho počtu uzavretých manželstiev a sociálnej neprispôsobivosti mladých Američanov zhýralé ženy, ktoré priveľmi znížili cenu sexu. Podľa tohto svetonázoru znížila dostupnosť antikoncepcie (a predpokladáme, že aj potratov) riziká súvisiace so sexom, pretože v súčasnosti je menej pravdepodobné, že vyústia do nechceného tehotenstva, keď bude nutné plod donosiť. Keď sex predstavoval riziko rodičovstva, tvrdia vo videu, ženy vyžadovali za prístup k svojmu telu oveľa vyššiu cenu, minimálne prísľub vážneho záväzku a ideálne manželstvo. No hneď ako antikoncepcia znížila riziko tehotenstva, ženy si so svojim

telom mohli robiť, čo chceli, a cena, ktorú za sex žiadali, klesla obzvlášť od momentu, keď nadobudli aj iné možnosti, ako si zarobiť.⁵

No je to vôbec zlé? Okrem klesajúcej miery uzavretých manželstiev (ako hovorí starý argument „Prečo kupovať kravu, keď môžete mať mlieko zadarmo?“) nízka cena za sex ubližuje aj mužom, ktorí na základe týchto teórií podľa všetkého nemajú motiváciu robiť v živote nič iné, len sa usilovať o sex. Môžem vás uistiť, že to nie je vtip. Podľa teoretikov z Austinského inštitútu dnešní mladí muži bivakujú v pivniciach svojich rodičov, hrajú videohry a živia sa len pizzou z donášky, pretože ich od lacného sexu delí len jedna textová správa. Keď nemajú ženy žiadnu antikoncepciu, cena sexu je vyššia. Ak nemajú prístup k potratom, je ešte vyššia. Ak majú ženy menej vzdelávacích a ekonomických príležitostí mimo svojich vzťahov s mužmi, cenou za sex je zvyčajne manželstvo. Ak je cena sexu veľmi vysoká, majú podľa tohto svetonázoru sexuálne vyhľadovaní muži motiváciu zohnať si prácu, zarábať peniaze a urobiť niečo so svojim životom, aby si prostredníctvom manželstva mohli kúpiť prístup k sexualite ženy na celý život. Podľa ekonómov napríklad v kultúrach s viac mužmi než ženami podniká viac mužov. No ak je cena sexu príliš nízka, muži nemajú žiadnu skutočnú motiváciu robiť niečo produktívne.⁶

Aby sme ale boli spravodliví, pôvodní autori ekonomickej teórie sexuality nepredpokladajú žiadne normatívne zmeny v našej spoločnosti; sú len pozorovateľmi, ktorí zhromažďujú dôkazy pre svoj teoretický model. Rovnako tiež uznávajú, že sexuálne trhy sú ukotvené v určitých kultúrnych kontextoch, ktoré ovplyvňujú

ponuku a dopyt po sexe. Na podporu svojich tvrdení zástancovia ekonomickej teórie sexuality hovoria, že jedným z dôležitých faktorov, ktoré ovplyvňujú základný chod trhu so sexom, je postavenie žien v spoločnosti. Všímajú si napríklad to, že zrovnoprávnenie žien znižuje cenu sexu, pretože príležitosti vzdelávať sa a mať platené zamestnanie prinášajú ženám iné možnosti, ako si zabezpečiť svoje základné potreby. Na základe ich modelu je teda cena sexu vyššia v tradičných spoločnostiach, v ktorých sú ženy vylúčené z politického a ekonomického života.

Roy Baumeister a Juan Pablo Mendoza tento názor dokázali tým, že dali do vzájomného vzťahu výsledky globálneho prieskumu sexuality a nezávislú mieru rodovej nerovnosti mužov a žien, aby ukázali, že ekonomické príležitosti pre ženy majú za následok voľnejší sex. Zistili, že v krajinách, kde medzi mužmi a ženami panuje väčšia rovnosť, je „bežnejší príležitostný sex, viac sexuálnych partnerov na osobu, nižší vek pri prvom sexe a väčšia tolerancia/schválenie predmanželského sexu“. A tak autori tvrdia, že ekonomická nezávislosť žien ide často ruka v ruke s uvoľnením spoločenskej morálky týkajúcej sa sexuality. „Podľa ekonomickej teórie sexuality,“ vysvetľujú Baumeister a Mendoza, „ak ženy nemajú priamy či jednoduchý prístup k zdrojom, akými sú napríklad politický vplyv, zdravotná starostlivosť, peniaze, vzdelanie a zamestnanie, stáva sa sexualita kľúčovým prostriedkom, ktorým môžu ženy získať prístup ku kvalitnému životu, a preto je životne dôležité, aby v záujme žien ostala cena sexu vysoká.“ To ženy dosiahnu obmedzením ponuky (už žiadny príležitostný sex), ktorá

ženie cenu nahor. Podľa podobnej logiky je podľa istej skupiny extrémnych sociálnych konzervatívcov možné „vrátiť Amerike jej veľkosť“ (Make America Great Again) jediným spôsobom, a to zakázaním antikoncepcie a potratov a uistením, že ženy budú mať okrem predaja svojej sexuality len málo ekonomických príležitostí, ako zaplatiť za základné tovary. Ak bude ich sexualita jediným prostriedkom na prežitie, pravdepodobne zvýšia jej cenu, a tak uchránia jednu celú generáciu mužov pred životom plným leňošenia.⁷

Ekonomická teória sexuality predpokladá existenciu základnej kapitalistickej ekonomiky, v ktorej majú ženy aktíva (sex), ktoré môžu predávať alebo rozdávať buď ako pracovníčky v sexbiznise, alebo menej zjavnými, no nemenej transakčnými spôsobmi, napríklad ako vydržiavané milenky, priateľky či manželky. Aby uspokojili svoje základné potreby (potraviny, prístrešie, zdravotná starostlivosť, vzdelanie), musia buď predávať svoju sexualitu, alebo si na zaplatenie týchto zdrojov zarobiť inak. Čím viac príležitostí na zarobenie peňazí majú, (t. j. v spoločnostiach s vysokou úrovňou rodovej rovnosti), tým menej sú odkázané na predaj svojej sexuality a tým väčšia je pravdepodobnosť, že majú sex pre potešenie. Podobne by sa dalo predpokladať, že ženy žijúce v spoločnosti, ktorá občanom a občiankam poskytuje dotovaný prístup k základným potrebám, akými sú potraviny, prístrešie, zdravotná starostlivosť a vzdelanie, budú mať menšiu motiváciu, aby si svoju sexualitu šetrili, a tak udržali jej vysokú cenu. Inými slovami, v spoločnostiach s vysokou úrovňou rodovej rovnosti, so silnou ochranou reprodukčnej slobody a s vynikajúcimi

sieťami sociálneho zabezpečenia sa ženy takmer nikdy nemusia starať o to, akú cenu bude mať ich sexualita na voľnom trhu. Podľa ekonomickej teórie sexuality by za týchto okolností ženská sexualita úplne prestala byť predajnou komoditou.

Ako niekoho, kto je často kritický voči redukcionistickým ekonomistickým modelom, ma ekonomická teória sexuality fascinuje a myslím, že jej model poskytuje hodnotný pohľad na spôsob prežívania sexuality v kapitalistických spoločnostiach. Vo svojej podstate je táto teória totiž správna, hoci len v rámci hraníc systému voľného trhu. Pri čítaní prác Baumeistera a jeho kolegov spolu so socialistickými kritikmi kapitalistickej sexuality vlastne dôjde ku krásnemu splynutiu teórií. Hoci si to možno zástancovia ekonomickej teórie sexuality neuvedomujú, v podstate prijímajú dlhotrvajúcu socialistickú kritiku kapitalizmu: že z akýchkoľvek ľudských interakcií vytvára tovar a ženy redukuje na majetok. Karl Marx a Friedrich Engels už v roku 1848 spozorovali, že:

[Buržoázia] neponechala medzi ľuďmi iný zväzok ako čisto osobný záujem, ako bezcitné „platenie hotovými“. V mrazivej vode sebeckej vypočítavosti utopila posvätnú hrôzu náboženského vytrženia, rytierskeho nadšenia i filisterského rozčítania. Premenila osobnú dôstojnosť na výmennú hodnotu a nespočetné listinami zaručené a riadne nadobudnuté slobody nahradila jedinou bezohľadnou slobodou obchodu... Buržoázia strhla z rodinných vzťahov ich dojmavo sentimentálny závoj a premenila ich na čisto peňažné vzťahy.^{10*}

^{10*} Citát z Manifestu komunistického strany (s. 115) (pozn. prekl.).

Odvtedy vinia socialistickí teoretici kapitalizmus aj z komodifikácie sexuality žien a tvrdia, že ekonomická nezávislosť žien od mužov a kolektívne vlastníctvo výrobných prostriedkov by oslobodili osobné vzťahy od ekonomickej kalkulácie. Podľa ich názoru by rovnostárskejšia spoločnosť, v ktorej muži a ženy žijú a pracujú spoločne ako rovnocenní, viedla k novému typu vzťahu založenému na láske a vzájomnej príťažlivosti, nepoškrvenému otázkami ceny, hodnoty a výmeny.⁸

Už aj teoretici utopického socializmu 30. rokov 19. storočia tvrdili, že postkapitalistické spoločnosti by vytvorili novú formu sexuálnej morálky. August Bebel vo svojej knihe *Žena a socializmus* z roku 1879 napísal, že sexuálna túžba je prirodzená a zdravá a ženy sa musia oslobodiť od vtedajších spoločensky uznávaných vlastníckych vzťahov, ktoré deformujú a potláčajú ich sexualitu, aby sa stala vzácnou:

Žena v novej spoločnosti bude spoločensky a ekonomicky úplne nezávislá, zbavená všetkej poroby a poddanstva; rovnako ako muž bude slobodná, rovná a bude rozhodovať o svojom osude... Práve tak ako muž bude voľná a slobodná aj pri voľbe lásky. Bude sa uchádzať o mužov tak, ako sa muži budú uchádzať o ňu, a do manželského zväzku vstúpi len na základe náklonnosti... Človek bude rozhodovať sám o sebe, no len za predpokladu, že nebude ukájať svoje pudy na úkor svojich blízkych. *Ukájanie pohlavného pudu bude práve tak osobnou vecou každého jednotlivca ako ukájanie všetkých ostatných prirodzených pudov.* Nikto sa nebude musieť nikomu spovedať a nikto nepovolaný nebude mať právo byť v týchto veciach sudcom. Je mojou osobnou vecou, čo jem, pijem, ako spím, ako sa obliekam, mojou osobnou vecou sú aj styky s osobou druhého pohlavia.⁹